

Statskollegiet og de danske Købstæder

Historisk Tidsskrift, Bind 8. række, 4 (1912)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_8rk_0004-PDF/hto_8rk_0004_97873.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97873>

pdf genereret den : 28/5-2008

Statskollegiet og de danske Købstæder

Af
Johs. Lindbæk ¹⁾

I Tiden mellem Enevældens Indførelse og den skaanske Krig foregik der som bekendt et stort Arbejde paa at genrejse Danmark efter det fuldstændige Sammenbrud under Karl Gustavs Krig. Det var mange og store Opgaver, der forelaa, og ulykkeligvis krydsede de ofte hverandre. Hæren og Flaaden maatte skabes paany, men dertil krævedes Penge, og de kunde kun skaffes ved nye Skatter. Disse var altsaa i høj Grad nødvendige, men man maatte lægge dem saaledes, at de ikke tyngede Næringsvejene for meget.

Thi Næringsvejene maatte ubetinget ophjælpes, og Forhandlinger derom tog lang Tid for det Statskollegium, der som raadgivende Forsamling kom til at spille en stor Rolle og blandt sine Medlemmer talte de fleste betydelige Mænd i Samtiden. Og ved Næringsvejene tænkte man dengang næsten udelukkende paa Handel og Industri. Landbospørgsmaalet var slet ikke fremme i Diskus-

¹⁾ Til denne Skizze har jeg væsentlig brugt min Udgave af Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie, her citeret som S. K. I-II. Den fremtræder paa en Maade som Supplement til, hvad der er skrevet om Byernes Historie i Edv. Holms „Danmark-Norges indre Historie 1660-1720“.

sionen, og det er ikke Griffenfeld alene, der er ligegyldig for den danske Bondes Kaar — medens dog Gyldenløve undertiden slaar til Lyd for den norske.

Den danske Borgerstands Optræden paa Rigsdagen 1660 giver Indtryk af Fædrelandskærlighed, Enighed og Selvtillid. Men det har øjensynlig været en kort Overfladebevægelse. Efter 1660 træder Borgerstandens ypperste Mand Hans Nansen i Baggrunden og spiller ingen Rolle, dens bedste Hoved Griffenfeld kommer hjem fra Ulandet som Tilhænger af Enevælden i den skrappeste Form. Og de talrige Klager fra Standens menige Medlemmer viser kun Lyst til at kaste alt over paa Regeringen, Splidagtighed og gensidig Skinsyge, en uhyggelig Mangel paa Almensans.

Til Opposition mod Enevælden mærkes intet, til Krigsbegejstringen meget lidt. Københavnske Borgere kan 1661 sige „Eftersom vi fattige Mænd stor Last och Besværing med den stærke Indkvartering, Vachtholden, Voldarbeid samt anden idelige Tyngde udi sidste Krig udstode, saa lode vi os det alligevel ikke surt falde“, men der følger strax efter en bitter Klage over, at Borgerne ikke kan faa deres Tilgodehavende hos Bønderne, og de skildrer — sikkert ganske urigtigt — disses Stilling som udmærket. „Endnu mange Bønder (Gud være lofvit) findis, som noksom Middel och Raad hafve vel at kand betale och dog vidblifve, der och ere Enker, hvis Mænd os och ere skyldig blefne, som sig med god Formufve udi smaa Huse hedensat hafve, saa de ingen Aufling bruge“ ¹⁾. Københavnske Vognmænd kan (1661) med Stolthed anføre „Vi fattige Mænd hafver i denne besverlige beleigrede Krigs Tilstand megen stor Tønge och Besværing ud-

¹⁾ S. K. I, 8-9.

standen, idet vi Nat och Dag ei alleniste ved voris Hest och Vogene verit ferdig, hørig och lydig udi alt det, os befallit er, mens endoch med Lif och Blod ladet os beredvillig finde paa Vollen, naar nogen anden Fare vaar, baade i Anfald och Udfald, som det sig burde,“ men hele Patriotismen munder ud i en bitter Klage over andre sjællandske Vognmænd ¹⁾).

Der lamenteres bestandig, i Reglen i de voldsomste Udtryk. Man kan saaledes ikke let finde noget Sidestykke til den Tone, den københavnske Magistrat (1662) finder det passende at bruge om en noget for virksom Konkurrent, Jonas Trelund. „En Fiende kunde snart icke optenke it hinterlistigere och treskere Greb Eders Mayestet och Staden Skade med at giøre end dette, som denne Trelund och hans Tilhængere i saa Maader giort hafver“ ²⁾. Og Magistraten i Ribe undser sig ikke for at klage over, at nogle fattige Præsteenker faar Hjælp til Husleje ³⁾.

Man nøjes ikke altid med Klager, men bruger til Tider kraftigere Midler. Korsør har været saa lykkelig at faa Stabelret og nytter denne Ret med stor Hensynsløshed overfor Nabobyerne Slagelse og Skelskør. Kan man tro Skelskørs Fremstilling (1663), er Korsør næsten gaaet saa vidt som til Sørøveri: „Efter at vores ringe Borgers Korn er for Byen skibbet, Tolden rigtig erlagt, med Magt udi deres Udseiling paa vores Bys Red af de Korsørske Indvonner och Guarnisons Soldatter angribes och did føres, der tribuleris och paany maa fortolle, vores smaa Skudder bliver i lige Maader af Korsørs Guarnison och Indbyggere bortført och nogle Varer paa 6 Ugers Tid opholdt“ ⁴⁾.

¹⁾ S. K. II, 587. ²⁾ S. K. I, 62. ³⁾ S. K. I, 320 ff. ⁴⁾ S. K. I, 121.

Slet saa voldsomt gik de laalandske Købstæder ikke frem mod hverandre, men Udtrykkene er skarpe nok. Stubbekøbing havde 1667 faaet en Skatnedsættelse. Det var blevet oplyst, at Byen var „totaliter ruineret“, af noget mere end 100 Borgere var „henved“ 73 undveget, af Resten var der kun 10, der havde „Livsmiddel“, de andre „vaar bragt til dend Armod, at de deris Brød ved Dørene maatte søge.“ Men Stubbekøbings Skat blev saa væltet over paa de andre laalandske Byer, og Følgen blev Klager og Modklager. Som saa ofte ellers turde Statskollegiet ikke tage noget bestemt Standpunkt, men nøjedes med det kendte gamle Raad at nedsætte en Kommission ¹⁾. Lignende Stridigheder findes mellem Roskilde og Frederikssund, mellem Odense og Stabelstaden Nyborg, hvis Stabelret kun skadede de andre fynske Byer uden at gavne den selv, mellem Fredericia og dens Nabobyer osv. I de enkelte Byer slaas Lavene indbyrdes og overvælder stadig Kollegiet med „Klagemaal i 20 Punkter“, ligesaa indviklede som de, der bragte Herman von Bremen til Fortvivlelse.

En Undskyldning for disse stadig gentagne Lamenteringer er den elendige Tilstand, der faktisk fandtes i Byerne. 1661 indgiver Nyborg en gribende Skildring af al den Elendighed, den maatte udstaa under og efter Slaget ved Nyborg; „al vores Korn, Kveg och Fæmund [blev] os frataget, hvis andet vi der hafde, med Bygningen gandske ødelagt och opbrent“, efter Slaget har én Borger haft over 200 Soldater at forpleje ²⁾. Naskov klager 1662 over, at en stor Del af Borgerne paa Grund af Belejringen og den haarde „Sprinkelsyge“ har begivet sig andet Steds hen, saa Byen er næsten plat øde ³⁾. Ogsaa fra Ribe drager Borgerne bort, og mange er døde

¹⁾ S. K. II, 111-18. ²⁾ S. K. I, 29-32. ³⁾ S. K. I, 56 f.

af Sygdom¹⁾. Indbyggerne i Holbæk siger, at den store Elendigbed i Byen ikke er til at udsige²⁾. Og hvor for- knytte Borgerne kunde blive af det stadige økonomiske Tryk, ser man af, at et halvgalt Menneske, Studenten Jørgen Laugesen Vedel, var i Stand til at skræmme hele Ribe By ved at møde paa Raadstuen med „it usædvaan- ligt Gevær med Spits og Hager paa“, saa at Magistraten fandt det nødvendigt at klage til Kongen. Denne resol- verede efter Statskollegiets Indstilling, at Vedel skulde sættes paa Bremerholm for Livstid!³⁾

Statskollegiet havde øjensynligt den bedste Vilje til at hjælpe, men der var den store Vanskelighed, at Penge hverken vilde eller kunde Staten ofre. Og de Midler, der ellers bragtes i Forslag, var ikke altid af den heldigste Slags.

Det var saaledes ret betænkeligt, naar man forsøgte at samle Handelen i enkelte større Byer og derfor saavel i Danmark som i Norge gik kraftigt frem mod de ulovlige Ladesteder, tilmed da det i Reglen viste sig, at Regeringens Anordninger ikke kunde overholdes. Me- gen Vaklen og Famlen blev Følgen. 1672 foreslog man saaledes helt eller delvis at nedlægge 19 Købstæder eller Toldsteder i Danmark, Resultatet blev kun, at 7 ned- lagdes som Toldsteder med Bevarelsen af Købstadsretten, og et Par Maaneder senere maatte man genoprette Told- stedet i Rødby af Hensyn til den frygtede Enkedronning⁴⁾.

Enevælden havde fra Begyndelsen af begaaet den store Fejl at ville henlægge al Handel til Garnisonsbyerne, uden at tænke paa, at disses Indkvarteringspligt var en

¹⁾ S. K. I, 65 ff. ²⁾ S. K. I, 343. ³⁾ S. K. II, 303-06. ⁴⁾ S. K. I, 184 f; II, 219-23, 251-54, 318 f. 338 ff. Jvfr. O. A. Johnsen i Norges Historie, femte Bind I, 101 ff.

stor Hindring for deres Opkomst. Statsmændene fik Fejlen at føle ved de ustandselige Klager fra Byerne over Soldaternes Overgreb. Allerede 1661 beklagede saaledes Nyborg sig i bitre Ord. „Endnu och med Standkvarteret meget hart besverges, ei allene med Sengeklede til Officerer och Gemene, som forslides och gandske forderfves, saavel och med daglige stor Vedslæben til alle Cortegardene med anden sær Tyngsel, os udi Guarnissonen for andre Steder paahenger“, men Standkvarteret kunde ikke ophæves, og Klagerne kommer derfor stadig igen ¹⁾).

Bittert klagede især Fredericia. 1665 udtaler Borgmester Chr. Nielsen, at „stoer Uskikkelighed och Disorderer sker af Soldaterne, i Synderlighed om Nattertide, med Røfveri, Tiufveri och anden Ofverlast“, og man ansøgte om og fik Tilladelse til at oprette nogle Borgerkompagnier til at holdè Orden. Men 1671 blev Soldaterne, der hidtil havde boet i Regeringens Barakker, anbragt hos Borgerne, og Klagerne tog fra nu af stadig til i Voldsomhed, indtil 1673, hvor det oplyses, at de 300 Borgere har mere end 1000 Soldater foruden disses Kvinder og Børn at huse ²⁾).

Naar Statskollegiet skulde behandle den Slags Klager over Militæret, kom det i en vanskelig Stilling. Sympatien for Byerne var stor, men simpelthen at afskaffe Standkvarteret var umuligt, og Staten savnede Penge til at opføre Kaserne eller paa anden Maade sørge for Husly til Militæret. Ved de Møder, hvor dette Spørgsmaal behandlede, kom det da altid til Sammenstød mellem de civile og de militære Medlemmer, da de sidste naturligvis kæmpede som Løver for deres Standsfæller. 1672 be-

¹⁾ S. K. I, 29-32, jvfr. II, 54, 546-55. ²⁾ S. K. I, 202, Hugo Mathiessen, Fredericia, 228 f.

handlede Statskollegiet saaledes et Forslag, der i al Almindelighed gik ud paa, at Standkvarteret helt skulde ophæves, for Soldaterne mod Erstatning, for Officererne uden Erstatning. De civile Medlemmer var enige om, at „Standkvarteret totaliter ruinerer Kiøbstederne“, og mente, at Officererne kunde nøjes med deres Gage; de tre militære Medlemmer (Schack, Korbitz og Pogwisch) hævdede bestemt, at Officererne maatte have Erstatning for deres Kvarter. Resultatet af Forhandlingerne blev en Henstilling til Skatkammeret om at finde paa Midler til at afskaffe Standkvarteret mod en Erstatning („Servicepenge“)¹⁾, men hvor skulde Erstatningen komme fra uden fra Byerne selv? 1674, da man som saa ofte før behandlede Fredericias Forhold, forhandlede man om at søge Indkvarteringen af Soldaterne afskaffet mod en Erstatning paa 4000 Rdr., som man haabede, at Krigskassen kunde betale. Korbitz udtalte dog meget mistrøstigt, at han ikke vidste, hvor de 4000 Rdr. skulde „bekommis“, og mente desuden, at de ikke vilde forslaa, „efterdi det er tviflagtig, om Borgerne ville forunde en Soldat Nattelleie for en Skilling om Natten“. Naar Pengene ikke kunde skaffes, var der ingen anden Udvej end at bestemme, at Erstatningen skulde tages af Byens Told, „saavit dend tilstrecke kunde“²⁾. Da dette nu næppe var Tilfældet, blev alt i det væsentlige ved det Gamle.

Særlig ved Fredericia³⁾ viste det sig paa en trist Maade, at Statens Ævne og Vilje ikke svarede til hinanden. Byen skulde slaas op til noget stort, og Ud-

¹⁾ S. K. II, 230, 232. ²⁾ S. K. II, 383, 386. ³⁾ Jeg maa udtale min Forbavselse over, at Hugo Matthiessen til sin fortjenstfulde Bog om Fredericia aldeles ikke har benyttet Udgaven af Statskollegiets Akter, der kunde have givet ham meget Stof.

tryk som „en umistelig Fæstning“, „refugium totius Juciæ“, viser bedst den Vigtighed, man tillagde den. Men gjaldt det om at ofre selv beskedne Summer paa at ophjælpe Byen, saa glippede strax Ævnerne. Landstingsret, Stabelret, Præsidenttitel til Borgmesteren etc., det gav man derimod gjerne, men det kostede heller ikke noget.

Det har sin Interesse noget nærmere at følge nogle af de vigtigste Punkter i Ansøgningerne. 1664 søger man om, at Færgebroerne ved Fredericia og Strib maa blive bygget færdig, og tillige om, at der maa afpæles og anlægges en Landevej paa Fyen fra Odense til Strib. Kollegiet „eragter det nøttigt och høigfornøden.“ 1665 andrager man atter om at faa Broen og Havnen bygget færdig, og de kongelige Kommissærer, som kender Landets Pungenød, henstiller, at man i al Fald bygger „eine geringe Brücke, so gar weinig kan kosten, von Fewren Holtz“. Kollegiet finder intet derved at erindre, men derved blev det ogsaa.

1669 er man ikke videre. „Giøris endeligen fornøden, at Hafnen blef ferdig giort, eftersom Reden er meget farlig, och vi ingen Sted hafver Vinteren voris Skuder och Fartøi at berge.“ Kollegiet skyder sig denne Gang ind under, at den gamle Plan for Havnen var upraktisk, og at Ryse endnu ikke havde indleveret en anden „fuldkommen Dessen“. Det oplyses ved samme Lejlighed, at Kongens Port ikke er færdig, at et Raadhus „ei saa snart behøfvis“, at Broen ved Fredericia er i daarlig Stand og den ved Strib ganske ødelagt, „skønt de gamle Pæle endnu staar och ere sterke nok och med en føie Ting kand hielpis“. Men intet blev gjort.

1673 kriticerer Fredericias Præsident da ogsaa med en usædvanlig Oprigtighed Regeringens Adfærd: „Skal

man Sanden sige, hvad er en Stabelstad, hvor ingen Raadhus eller Hafn er och Gaderne i saa megen elendig Tilstand?« [Man bør absolut hjælpe Byen]. „Ellers var de Penge, paa Festningen er spenderit, meget ilde udgifvit, om dend nu skulle blifve til indted. For hvad er en Festning saa vitløftig, som Fridericia er, uden dend er forset med Borgere oc goede Biugninger?« Kollegiet udtalte sin varme Sympati for Byen, men Havnen blev kun paa Papiret ¹⁾).

En Ret, som mange Byer vilde være glade ved, selv om den ikke direkte befordrede Næringsvejene, var en vis Grad af Selvstyre, saaledes at Byraadene som tidligere kunde supplere sig selv. Men kostede dette ikke Penge, var det paa den anden Side et Indgreb i Soveræniteten. Naar man saa meget som muligt beskar Københavns Privilegier — det er betegnende, at de 32 Mænd i Statskollegiets Akter nævnes meget oftere før end efter 1670 — var det ikke rimeligt, at andre Byer skulde faa Selvstyre.

Ønskerne derom kom undertiden frem, saaledes 1662 fra de norske Købstæder, men Sagen blev da henstillet til Kongen og henlagt ²⁾). Ganske paa samme Maade gik det 1665 med Fredericia; her havde de kongelige Kommissærer Henrik Müller og Poul Klingenberg foreslaaet, at Kongen selv skulde vælge Præsidenten og udtage Borgmestrene blandt dem, som Raadet indstillede, medens dette iøvrigt skulde supplere sig selv ³⁾). Ikke bedre gik det Viborg Bymænd, som 1669 var paa Kant med Magistraten, og i den Anledning androg om, at de maatte vælge 12 Mænd til at gennemgaa Byens og Kirkernes Regnskaber ⁴⁾).

¹⁾ S. K. I, 157, 204, 209, 374; II, 378, 384, 388. ²⁾ S. K. I, 88.

³⁾ S. K. I, 212 ⁴⁾ S. K. I, 390 f.

Noget inde i 1672, paa en Tid, da Statskollegiet arbejdede ivrigt, behandlede det et stort Reformforslag, hvor Selvstyret var et af Punkterne. Alle tilstedeværende med Gyldenløve i Spidsen udtalte sig derfor, og Kollegiet erklærer for større Tydeligheds Skyld: „Vi befinder, at Aarsagen, hvorfore en hel Del Borgere flytter fra Købstederne, og andre drager Afskye sig der at nedersette, er ocsaa denne, at de med qualificerte Øfrigheds Personer ere slet bestilte“. Griffenfeld var imidlertid imod denne Indskrænkning af Enevælden, og han var mægtig nok til at omstøde Statskollegiets enstemmige Beslutning ¹⁾. Da et Udvalg af Kollegiet 2 Aar senere foreslog Selvstyre for Fredericia, blev denne Bestemmelse udeladt efter Reetz's Ønske ²⁾. At man ikke kunde faa „qualificerte Øvrigheds-personer“ for den ringe Løn, der almindelig gaves (Borgmestre og Raadmænd i Viborg havde hver ikke anden Løn end 2 Læs Hø og 4 Skæpper Rug aarilg ³⁾), maatte være klart, og det omtales da ogsaa stadig, at ingen Fremmede vil komme hertil, fordi de „skreckis for Disordren i Købstederns Policity“.

Skulde de danske Byerhverv gaa frem, maatte man indkalde Fremmede, da det var en sørgelig Sandhed, at „en stoer Del af Nationen sig hel føie til Commercier hafve adonnerit oc derofver ei hafve enten saa stor Videnskab eller Inclination for Trafiquen, som vel var at ønske“. Hele Tiden var man ivrig for at lokke Fremmede til Landet og lyttede følgelig meget villigt til de mange mærkelige Projekter, som Tiden var opfyldt med. Besynderlig er saaledes den Opmærksomhed, man 1669-70 skænkede Projektmageren Anders Vern. Saa vidt man kan forstaa hans meget taagede Forslag, vilde han skaffe

¹⁾ S. K. II, 228-32. ²⁾ S. K. II. 388. ³⁾ S. K. II, 274 f.

Penge ved Skat paa Drikkeriet („De nødvendige och umistelige Penges Middel, de findes hel lidelligen och vel af dend ofverdaadig Ødselhed, som sker med Øl, Brendevin och Miød, dog ingen graveris med nogen Udgifter dertil undtagen alleniste Drankerre, Kroehuse-Elskere och saadanne modvillige Fordøiere och ødsels Personner“). For denne Spiritusskat, der maaske ikke var upraktisk, skulde fremmede Haandværkere indkaldes, men her bliver Anders Verns Forslag ganske vilde og ubegribelige, og man forstaar ikke, at baade Kommerce- og Statskollegiet kan vedblive at drøfte disse Taabeligheder ¹⁾).

Noget mere planmæssigt forhandlede man i Tiden efter Kristian Vs Tronbestigelse om, hvorledes man bedst kunde bringe Fremmede ind i Landet. Det var det nyskabte Kommercekollegium, som hvis ledende Mænd man vist maa betragte Gyldenløve og Jens Juel, der rejste Forslaget og 1671 fik fuld Tilslutning i Statskollegiet. Man var villig til at fritage Indflytterne for alle Skatter, dog undtagen Told og Accise, samt for „borgerlige Bestillinger“, for Fredericia vilde man endogsaa gribe til den betænkelige Udvej at tilstaa Asylret. Sagen blev behandlet baade 1671 og 1672 ²⁾, men alle Anstrængelser strandede paa, at man ikke kunde faa Kong Kristian til at gaa med til Religionsfrihed, skønt alle Handelskredse sikkert var enige med Forfatteren af „Fyrstelig Tankering“ om, at „Religionens frie Exercice har giort mange andre Regieringer megtige og skal vel ogsaa bringe i disse Riger inden kort Tid usigelig Capital“ ³⁾).

Det har sin store Interesse at følge den Vaklen, der er i Kollegiets Stilling overfor dette vigtige Spørgsmaal.

¹⁾ S. K. I, 341, 358 ff., 362, 379-85, 387 f. ²⁾ S. K. II, 124-29, 224-28. ³⁾ Danske Mag. 4. R. IV, 279.

Religionsfriheden antydes først ganske forsigtigt 1664 i et Forslag fra Borgmester Christoffer Nielsen i Fredericia, der nøjes med at henstille, at de Fremmede af andre Religioner maatte have Lov til at have fri Religionsøvelse udenfor Byen. Regeringskommissærerne (Henrik Müller og Poul Klingenberg) anbefalede det meget vagt („Paa andre Steder er Samvittighedsfrihed tilladt alle kristne Religioner“), men Statskollegiet nøjedes med at henstille Sagen til Kongen, og den bortfaldt dermed. Efter Tronskiftet antydede Christoffer Nielsen atter Religionsfrihed („Jeg ved icke, om jeg tør understaa mig at erindre om fri Religion, som er en af de fornembste Middele, hvorved Staden kand opkomme“), og hele Kollegiet var den Gang enigt om, at den kunde tillades, „dog med visse Conditioner oc alleniste visse Secter“. Kong Kristian V tilføjede imidlertid paa dette Sted i Betænkningen „Denne Post kan bero indtil videre“, og Sagen faldt foreløbig bort. Samme Aar ansøger Nyborgs Præsident Claus Rasch om Religionsfrihed for sin By, men hans Ansøgning faar en meget kølig Modtagelse ¹⁾.

1671 optages Sagen paany af Kommercekollegiet, der udtaler sig i meget forsigtige Ord („os vel vitterligt er, at Eders Mayestet dend rene oc allene saliggjørende Evangelilære, som i des Riger oc Lande florerer, allene vil maintenere“) og for anderledes troende Kristne kun foreslaar Samvittighedsfrihed; tillige foreslog Kommercekollegiet at indrømme fri Religionsøvelse til rige portugisiske Jøder, der vilde nedsætte sig i København, Christianshavn og Fredericia; forsigtig tilføjedes der „Jøderne erre allermindest i Religion at befrygte“. Statskollegiet,

¹⁾ S. K. I, 205, 210; II, 25, 27 f, 55, 59, 62.

med Undtagelse af Kørbitz, Trolle og Skeel, sluttede sig hertil, og Religionsfriheden stod virkelig ogsaa oprindelig i Privilegiet for de Fremmede, der vilde indvandre, men blev senere (efter Kongens Ordre?) strøget.

Kort Tid efter følger den store og velkendte Debat om, hvorvidt den franske Gesandt Terlon skulde have Lov til at opføre et katolsk Kapel. Debatten udvidedes til en Forhandling om Religionsfrihed i Almindelighed. Kollegiets Flertal med Gyldenløve i Spidsen udtalte sig kraftigt for Friheden („ustridigt, at intet Land uden Mengde af Mennsker kand florere, och at Religionsfrihed er it kraftigt Middel til sligt“) og foreslog, at Kongen skulde forkynde Religionsfrihed som Princip. Modstanderne (Vind, Kørbitz, Trolle og Skeel) holdt sig væsentlig til to Betragtninger: 1) at man ikke kunde se nogen Fremgang i Byer som Glückstadt og Frederiksstad, der længe havde haft Religionsfrihed, 2) at denne vilde skade Rigets Enhed, og at det vilde være meget besværligt siden igen at skulle udrydde de Anderledestroende. Det bør tilføjes, at den sidste Betragtning absolut vejer mest, og at Modstanderne gaar saa vidt, at de roser Kejseren, fordi han i sine Lande har udryddet den lutherske Religion, saa at „af somme Byer den største Del af Invonnerne ere bortflyttet och sig nedersat under Tyrkens Gebiet“. Det er en Betragtning, som var Filip II. værdig 1).

Terlon fik imidlertid sin Bevilling, og da Sagen atter optoges 1672, var alle 12 tilstedeværende Medlemmer enige om at tillade Religionsfrihed for Reformerte, „Manister“ og Jøder, medens de 7 endogsaa vilde udstrække

1) Jeg er ganske uenig med Dr. Fabricius (Griffenfeld 165 f.) i hans Bedømmelse af disse Vota.

Religionsfriheden til Katolikkerne. I Betænkningen tales dog ikke om Katolikker. Men Sejren syntes ligefuldt vunden. Kommercekollegiet fik Ordre til at indgive en Betænkning om de nærmere Bestemmelser for at faa de Fremmede ind i Landet.

Modstanderne var dog allerede ude. Ulykkeligvis var der udkommet en Bog af en katolsk Præst med stærke Angreb paa den lutherske Religion. Snildt nok benyttede Biskop Hans Vandal dette til at fremstille Katolikkerne som farlige ikke blot for Religionen, men ogsaa for Kongens Suverænitet, siden Kongen var den lutherske Kirkes Overhoved. Da Kommercekollegiets Betænkning forelaa, kom Vandal med et nyt, endnu stærkere Angreb, og fik sin Vilje sat igennem. Griffenfeld, der under hele Sagen var optraadt meget valent og uinteresseret, gjorde intet for at omstemme Kongen. Trostvangen blev ved.

1675 var Griffenfeld eneraadende, og Gyldenløve, der repræsenterede det friske Initiativ og den praktiske Sans, sad i Norge. Der blev da atter talt i Statskollegiet om religiøse Spørgsmaal, „for at tesmoignere den skyldig Taknemmelighed mod Gud for fremfarne Aar forlente Sundhed och Velstand“, og nu var Tonen en helt anden, saa bigot, at den maatte kunde tilfredsstille selve Vandal. Man var enig om, at „al for megen Conniventz udi Religioners frie Exercitie stor Usikkerhed och Fare vaar undergifven och kunde icke i nogen vel constituerit Regiering uden dessen befrychtende Ruin och Undergang tilstedis“. Man vedtog derfor, at der skulde anbringes Mænd til at tage Plads udenfor de afvigende Religioners Kirker og opkræve $\frac{1}{2}$ Rdr. af hver Kirkegænger! Kun enkelte Medlemmer foreslog spagfærdigt, at man skulde være skaansom overfor de fattige holland-

ske Søfolk. Samtidig skulde man gaa skrappt frem overfor de fremmede Præster, især Jesuitterne ¹⁾).

Saaledes endte de store Anstrængelser for at faa et lidt friere Syn ind i Statens Betragtning af religiøse Spørgsmaal. Resultatløse som saa mange andre af Statskollegiets velmente Bestræbelser for at fremme Byernes Næringsveje.

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.

¹⁾ S. K. II, 124-38, 192-95, 224-28, 265-68, 515-17.